

VODNIKOVA MALA PRATIKA ZA LETO 1798

Pri pregledovanju še nekatalogiziranega gradiva v rokopisnem oddelku NUK v Ljubljani mi je prišla v roke precej poškodovana, na obe strani črna in rdeče potiskana pola v velikosti 328 mm × 416 mm, razdeljena na 32 s črnimi okvirom obdanih polj, to je listov. Spodnje levo polje nosi naslov:

MALA
PRATIKA
sa leto
1798.
V LUBLANI
per Joan Fr. Eger,
natifkavzi.

Torej primerek prve Vodnikove Male pratike!

Polo, ki je prišla že 8. jun. 1927 v Drž. študijsko knjižnico z dvema drugima polama pratik (Egeričina NOVA KRAJNSKA PRATIKA Za Leto 1801, Kleinmayerjeva KRAJNSKA PRATIKA Za Lejto 1801) in dvema polama Egerjevega nemškega Beležnega koledarja (Laibacherischer Schreibkalender, 1796) kot dar pokojnega mons. Viktorja Steske, so v knjigovезnici NUK strokovnjaško popravili, zgibali in vezali v lično knjižico. S tem je slednjič našla Vodnikova Mala pratika za leto 1803, ki jo je knjižnica imela že prej (sign. 24 386), svojo starejšo sestrico in ta najmanjša slovenska knjiga je postala nova pridobitev za knjižnico, pa tudi nov predmet za literarnega zgodovinarja in bibliografa.

Literarna zgodovina je imela knjižico sicer že v razvidu (prim. Kidrič, Zgodovina slov. slovstva 297, 298). Vedela je, da je dal pobudo za njen nastanek Anton Linhart; iz oznanil v Vodnikovih Lublanskih Novicah je bila znana vsaj približno njena vsebina. Primerka samega pa doslej še nismo poznali, zato naj ga kot posebno redkost ob kratkem opišem.

Format knjižice je dvaintrideseterka (54 mm × 83 mm). Ima 64 nepaginiranih strani, tisk je dvobarven, notranja oprema enaka opremi Male pratike za leto 1803. Večina knjižice je posvečena koledarskemu delu (str. 2 in 3 splošno in o sončnih in luninih mrkih; po dve strani obsegata koledar za vsak mesec, a brez tradicionalnih svetniških podob, kakor so jih prinašale vse slovenske pratike, in sicer: PROSENZ — JANUAR 4/5, SVIZHAN — FEBRUAR 8/9, SUSHEZ — MARZ 12/13, MALI TRAVEN — APRIL [šele od tu dalje je pri vsakem mesecu navedeno število dni] 16/17, VELIKI TRAVEN — MAY 20/21, ROSHENZVET — JUNI 24/25, MALI SERPAN — JULI 28/29, VELIKI SERPAN — AUGUST 32/33, KIMOVIZ — SEPTEMBER 36/37, KOSAPERŠK — OCTOBER 40/41, LISTAGNOJ — NOVEMBER 44/45 in GRUDEN — DECEMBER 48/49; koledarju za vsak mesec sledi še navedba luninih sprememb: 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 46, 50). Vsi drugi teksti pa segajo izven okvira pravega koledarja in jih je treba obravnavati kot leposlovna oziroma kot poljudno poučna dela. Tako je koledarju dodana za vsak mesec po ena nova uganka v prozi, ki je ne vsebuje nobena izdaja Vodnikovih del (str. 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38, 42, 46, 50). PERSTAVIK, ki pa ni samostojen del knjižice, marveč je do str. 51 razvrščen med koledarskim delom, vsebuje zabavne in poučne članke, Pravlovco, to je basen Kóf inu Bržen v verzih (str. 57–60), in rešitve ugank (str. 64). Sestavki v prozi so Pergodbe (tri anekdote: o nekem kralju, 7/11; o odrezavi dekli, 11; o umirajočem skopuhu, 15), računska naloga (Uganka, 19), vremensko prerokovanje (Snamine od fufhe, 23), dve navodili

za umetnije (Snesheno kepo pershgat, 23/27; S' klobukam eno befedo sapifat, 27/31), članek o človeški prehrani in stanovanju v davnih časih (SHIVLENJE Zhlovehkiga roda v' nekidanih zhafih: 31, 35, 39, 43, 47, 51), ROJSTNI POPIS fedaj shivih vifokih OBLASTNIKOV (52—56) in članek o zdravlilih (OD ARCNJ, 60—63).

Vsi prispevki so novi, prvič objavljene. Nastali so v daljšem razdobju. O zadnjem sestavku (Od arcnj) vemo, da ga je napisal Vodnik že 1794, saj ga Zois zelo hvali v pismu Vodniku z dne 25. jun. 1794 (gl. Vodnikov spomenik, Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik, str. 49). Popravke, ki sta jih kritika Linhart in Zois predlagala, je pisec upošteval in članek skrajšal, opustil pa je tudi germanizme, na katere ga omenjeno pismo opozarja. Basen o kosu in sušcu se v nekaterih posameznostih razlikuje od do zdaj znanih objav (Pesmi za pokušino, 1806; Smoletova izdaja, 1840; Levstikova, 1869; Grafenauerjeva, 1935). To je prva izpričana oblika basni: Vodnik jo je nato predelal za natis v Pesmih za pokušino, potem pa jo je še in še popravljaj, kakor kaže s svojeročnimi korekturami opremljeni primerek prve slovenske samostojne zbirke posvetnih pesmi, datiran s 4. marcem 1816, in drugo Vodnikovo rokopisno gradivo, ki ga hrani NUK kot Ms 511.

Po članku o zdravlilih, po vremenski prerokbi in članku o zgodovini prehrane sodim, da je bila ta žepna izdaja namenjena prosvetljevanju preprostega ljudstva, tako kmeta kakor tudi obrtnika, služinčadi in delavca. Kakih prerodnih misli v njej ni najti, pač pa so značilni za racionalistično miselnost poudarki zoper vražarstvo (Od arcnj) in navajanje k treznosti (Shivlenje zhlovehkiga roda). Vodnikova šegavost se zrcali iz nekaterih ungank, v anekdotah o deklji in zlasti o skopuhu — kak mračnjak se ne bi izražal tako prostodušno — in še na nekaterih mestih (Snesheno kepo pershgat, Shivlenje zhlovehkiga roda). Migljaj o načinu življenja v našem Primorju vsebuje sestavek Shivlenje zhlovehkiga roda.

Četudi je Mala pratika izšla anonimno, vendar nedvomno izpričujeta pripevka Kos in brezen in Od arcnj, zlasti pa tudi jezik, slog in miselnost, da je knjižica v celoti delo Valentina Vodnika.

Za zgled nekaj tekstov v ponatisu:

- 1) Vganka. Kaj je popolnoma krivo, vender ni greh? (Str. 6.)
- 2) Vganka. V' kom fo fi kolefa inu pravdni befedniki podobni? (Str. 10.)
- 3) Vganka. Kaj je to, kar je rojeno od ozheta inu matere, vender ni fin? (Str. 14.)
- 4) Vganka. Sakaj je Zefar uni dan Mofhkovitarju pifal? (Str. 18.)
- 5) Uganka. Kje nemore tat ukrafti? (Str. 22.)
- 6) Uganka. Bele pole, zherno shito; Nekateri memo gre, kaj pomeni, ker neve. (Str. 26.)
- 7) Uganka. Kdo je rojen v' novim testamenti, inu ni umerl? (Str. 30.)
- 8) Uganka. Kateri ubialzi nesapadejo fvojo glavo, ako lih radovolno inu premifheno ubiajo? (Str. 34.)
- 9) Uganka. Katerja] maft ni sa jefti, vender je narbolphi? (Str. 38.)
- 10) Uganka. Kje je narpervo drevo israflo? (Str. 42.)
- 11) Uganka. Kateri fi bode pred nogo slomil, kir is mise, al kir is ftrehe pade? (Str. 46.)
- 12) Uganka. Sakaj fo nekidaj tatove obefhali? (Str. 50.)

*

Ena dekla je kafho na miso nefla, inu zhes prag padla de fo fe zhepine inu kasha po hishi rasletele. Gospodina pravi: tako snam jef tudi! — Dekla odgovori: lahko snate, k' fim vam pokasala. (Str. 11.)

*

En ohernik, kateriga nezhem imenovat, pride na konez fvojga shivlenja. Ta je ufelej na veliko obrest inu le pruti dobri saftavi pofojoval. Fajmafhter ga fpove, previdi, inu pufti pershgano vosheno fvezho v'roke dat; bolnik pravi, je shę lojeva dobra, fej tudi fveti. Fajmafhter ga opomina, de nima sa ta fvet fkerbeti, inu mu pred nega umerjozhe ozhi fvojo iz medenine slito britko martro dershi; ohernik odgovor da: na medenino nizh ne pofodim. (Str. 15, 19.)

*

Sneshęno kepo pershgat,

V' fneshęno kepo utakni en kofez kafre, de bode en malo ven molela, jo s' eno fvezho pershgi; kafra bode gorela, ludje pa bodo menili, de snęgori, kafra je bela, inu fe slasti per luzhi od fnega nizh ne raslozhi; satorej je narbolshi svezher take umętnoft dopernafhat, kakor imajo vfi smikovti (tafchenspieler) fvojo hvale vredno navado. (Str. 23, 27.)

Shivlenje

Zhloofkiga roda v' nekidanih zhafih.

Pred vezh tavshent letami ni bila snana psheniza, ne ajda, ne rosh. Shelod fo mleli inu is nega kruh pekli; famo de shelod v' jutroveh deshelah je bolshi, kakor v' nafhieh merslih krajih. Dobra je bila voda is ftudenca; dobre lefnike, drobnize sraven shelodoviga kruha; mefo inu divjzhina fe je le sa kozhlioft jedla.

Greki pernefejo pozhafi pshenizo inu shito is Egipta; od grekov pride med Rimze inu Lahe; sadnizh fo Nemzi pshenizo prejeli od Rimzov.

Is perviga fo jo mleli na rozhnih malinih, kakor fhe dan danafhni v' Terfti, inu per morji famotesh melejo, ker nimajo tekozheh vodá.

Od hleba fo fpodresali fkorio, inu jo namęsti talerja imeli; s' gorno fkorio fo sajemali; sadnizh pa taler inu shlizo v' shelodez pomivat djali. Ako je en potreben preposno k' jedi perfhel, inu kofilo samudil; fo mu ih pojefsti dali; berazhov takrat ni bilo; sakaj flędni je s' malim sadovolen bil, inu popotni fo bili povfod saftojn goftovani.

Kruh fo óprefen pekli; droshe nifo bile snane. Sele, inu ohravt fmo is Egipta posno pred malo fto letami dobili; brękve is Perfie; zhefple inu flive is Sirie na Turfkim v' Asii.

Po simi je flano mefo ena pofębnoft; sato fe je tudi sdravje bol zhloveka dershalo, kakor fedaj, ker je tresnifhi shivel, inu ni tolíkaj premodro narejeniga ftrupa jedel, kakor v' fedajnih zhafih.

Nekidan nifo v' poftnih dnevh jajza jęsti fmeli; od tega pride navada, pirhe kuhat, ih na velikonozh jęsti, inu eden drugimu sa dar pofhilat; ker fo ih takrat ruderzhe fkuhali, de bi lepshi dar bil.

Prebivali fo al v' fkalah, al v' kozhah is protja fpledeneh; ako fo bile s' blatam samasane, fe je sa imenitnoft fhtelo. Po zhafi je potreba inu pridnoft ludi vezh nauzhila. (Str. 31, 35, 39, 43, 47, 51.)

*Pravlovza**
*Kôf inu Brësen.***

Kof prepeva, gnešo snafha
Lepo Brësen gori gre
Nafmeozhi nega prafha.
Tako sgodaj pojejh she?

Kdo bo branil meni peți?
Shenil fe je vzheraj brat
Jutri mišlim lubzo vseți
Ravno vabim, bodi fvat!

Vfe presodaj ti ropozhefh
Veſh, de fhelej gorigrëm?
Gor al doli, kamer ozhefh
De fe sheñim, letó vem.

Dobre vole, uka, raja
Shtirji godzi mu pojó
Bom sa vreme prafhal Mlaja?
Sej violze she zvedo.

Srak po Shipi fe preverne
Megle shene, burjo da
Hrib, doline fneğ pogerne
Mrasa vmira violiza.

Nasaj Brësen mem perdersne
Kajt' je Kof, nepojejh vezh?
Eh kaj! — brat mi vzheraj smersne
Danef pa je — moja prez!

Kamer tvoja flà ti kashe,
Prevezh nagel nimaſh bit;
Stara pratka fe neslashe;
Sulhez ima rep savit.

* Fabula.

** Sufiz, ali Marz.

(Str. 57—60)

Od arznj

Kakor hitro edèn, ali vezh vudov fvoje laſtne opravila nedopernafhajo, takrat ena bolešén notri tizhi.

Natura fe fama muja, bolešén venvrëzhi, vender bres pomozhi vezhdej nemóre to dopernefti, ako njeç arznie nepomågajo. Satorej gledaj, de vse fvoje vude per nih laſtnim opravilu ohraniſh. Zhe pak to opravilo napik grede, sdajzi osdravlivza iſhi.

Od nekidaj ſo ludje na arznie gledali, katere v' teç, al uni bolešni pomagajo; mnoge ſkuſhne delali, inu kar je pomagalo, popifali. Tako je ſaftopnoft na osdravljenje v' edno gorijemala. Ta vednoft je ſkusi dolge ſtanovitne ſkuſhne notri do naſhjih dni ena refnizhna vuzhenoft poſtála, je popiſšana, inu vuzheni moſhje jo drugim ras-kladajo, tudi per poſtelah tih bolníkov

drugim káshejo. Taki vuzheni moshjé se smirej trudo naturo tiga sdravja, tēh bolēsni, arznoj, inu sēlish dalej bōl fposnati. To potrebuje premoshenja. Satorej vikfhi gosposke take vuzhene mosē plazhajo, nih v' fholah sa vuzhenike potavjo, nim potrežno oródje, perpravo, bukve obilno prefkerbē; inu obeniga sa osdravlivza ne fposnájo, katēri ní v' takeh sfholah podvuzhén, potérjen, inu per bolnikih skufhen. Takih arzatov imamo dan danafhni veliko. — Al nifo tedaj taifti ludje fami fvojiga shivlenja klavzi, katēri babje masila, plefnive arznie pokótnih golufov, inu nevarne prahove lashnivih famavukov ifhejo?

(Str. 60—63)

Vganke

1) Klofafa. 2) De fe morejo masat. 3) Hzhi. 4) Kēr nifta bliso ukup. 5) Kēr nizh ni. 6) Bukve. 7) Kateri sdej shivio. 8) Mefarji. 9) Gnoj. 10) Na fhtori. 11) Kir is mise je pred na tlah. 12) Sa urāt. (Str. 64)

Mala pratika za leto 1798 je izšla konec nov. ali v prvih dneh dec. 1797 namesto Velike pratike (1795—1797). Vzrok, da je založnik Eger ustavil Veliko pratiko in jo nadomestil z Malo, pojasnjuje naslednji oglas v Lublanskih Novicah z dne 25. in 29. nov. 1797, št. 94 in 95:

»Sadne tri lēta fim natifkoval eno pratiko s' imenam VELIKI KALENDER; al nifim mogel is hajat, bila je ludēm predraga; satorej bodem eno majhino pratiko pod imenam: MALA PRATIKA namēfti une velike vundal. Ona je tako majhina, de se lahko v' arshati nofi, na sledni dan ftoji en Svētnik, ima uganke, inu nekatere perftavke. Perhodni tēden bode she naprodaj ftala. Perporozhim to mojo perloshno nōfno pratiko, ker je lēpa, dobri kup, inu per febi vedno nofit perpravna.

Joan. Fridrih Eger, natifkaviz.◀

Da je Mala pratika izhajala od 1798 nepretrgoma tudi naslednja leta, dokazujeta še dva oglasa v Lubl. Novicah, nanašajoča se na to knjižno podjetje (15. in 22. sept. 1798 ter 2. in 9. nov. 1799). Ohranjeni primerek iz l. 1803 in stavek: »Valentin Vodnik, profesor poetike, je pisal slovenski beležni koledar za leta 1795-96-97, za leta 1798-99-1800-1-2-3-4-5-6 pa žepni koledar v istem jeziku (H. G. Hoff, Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain und demselben einverleibten Istricn, 1808, III, 148) pa dajeta upanje, da se kdaj utegne komu posrečiti, najti še sedem doslej neznanih tiskov te serije, ki bo osvetlila to in ono zanimivost v zvezi z Vodnikovim delom, predvsem pa pomagala določiti kronologijo prvih objav tistih pesmi, ki jih je Vodnik zbral in priobčil v Pesmih za pokušino.

Alfonz Gspan

NEKAJ ČESKIH LITERARNOZGODOVINSKIH KNJIG

Domala deset let je preteklo, kar so se nam pretrgale zveze z zunanjim svetom; kajti tudi v letih po vojni smo obnovili le malo stikov. Mislim tu predvsem na potrebno zvezo zlasti z zapadnim robom slovanstva, Čehi, Poljaki in deloma Slovaki, ker so vprašanja v njihovi literarni zgodovini prepogosto zelo podobna našim, vsaj kolikor posegajo v področje komparativne vede. Priznati moramo, da smo zaostali tako v poznavanju obravnavanega gradiva samega kakor glede načina obdelave. Marsikatera znanstvena dognanja so nam zato neznana, o nekaterih pa še nismo izrazili svojega mnenja (tako na primer